

O'RTA OSIYOGA BUDDIZM DININING KIRIB KELISHI

Abdulakimova Diljaxon Boltaevna
TerDu, Akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya:

Uzoq sharq mamlakatlarining ijtimoiy ongida kuchli ta'sirga ega ta'limotlar ko'p ularga buddizm, konfutsiylik va daosizm qoidalari, ularning xitoyliklar mentaliteti va ongini shakllantirishdagi roli juda keng doirada. Davlatlar hududida bu dinlarning paydo bo'lish tarixi tahlil qilinadi, bu davrda konfutsiylik va buddizmning davlat bilan o'zaro munosabatlarining turli jihatlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Xitoy, Yaponiya, konfutsiylik, daosizm, buddizm, siyosiy an'analar, dinlar tarixi.

THE INTRODUCTION OF BUDDHISM TO CENTRAL ASIA

Abdulakimova Diljakhon Boltaevna
TerDu, a teacher at the Academic Lyceum

Abstract

There are many teachings that have a strong influence on the public consciousness of the Far East, including Buddhism, Confucianism and Taoism, and their role in shaping the Chinese mentality and consciousness. The history of the emergence of these religions on the territory of the states is analyzed, during which various aspects of the relationship of Confucianism and Buddhism with the state are studied.

Keywords: China, Japan, Confucianism, Taoism, Buddhism, political traditions, history of religions.

Внедрение буддизма в Среднюю Азию
Абдулакимова Диляхан Болтаевна
ТерДу, преподаватель Академического лицея

Аннотация

Существует множество учений, оказывающих сильное влияние на общественное сознание Дальнего Востока, в том числе буддизм, конфуцианство и даосизм, и их роль в формировании китайского менталитета и сознания. Анализируется история возникновения этих религий на территории государств, в ходе которой изучаются различные аспекты взаимоотношений конфуцианства и буддизма с государством.

Ключевые слова: Китай, Япония, конфуцианство, даосизм, буддизм, политические традиции, история религий.

KIRISH

Bugungi kunda Xitoy Sharqiy Osiyo mintaqasidagi eng nufuzli kuchdir, shuning uchun uning munosabati jahon iqtisodiyoti va siyosatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun uning munosabatini turli tomonlardan o'rganish zarur. Xitoyning tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi hamda uzoq ildizlarga ega. Milodiy 1-asrda Xitoy matnlarida bu sivilizatsiya haqidagi birinchi nomlar qayd etilgan. Bundan tashqari, 7-10-asrlarda Xitoyda Tan sulolasi hukmronligi davrida Xitoy madaniyatining ieroglif yozuvining ko'plab elementlari qo'shni mamlakatlar tomonidan xususan Yaponlar o'zlashtirdi. Biroq, xitoylar va yaponlar o'rtasida dushmanlik holatlari ham bo'lgan, tarixda Yaponiya bosqinchilarining materikga bostirib kirishiga oid ko'plab misollarni keltirish mumkin.

ASOSIY QISM

Hozirgi vaziyat ham birmuncha noaniq. Bugun ham odamlar Ikkinchi jahon urushi aksadolarini eshitishadi, yapon askarlari Xitoy xalqiga qarshi ko'plab g'ayriinsoniy jinoyatlar sodir etgan edilar. Mamlakatlar o'rtasidagi savdo-iqtisodiy hamkorlik ancha yuqori darajada bo'lsada, ularning siyosiy munosabatlari holati birmuncha murakkab. Ushbu jinoyatlar tufayli xitoyliklar hali ham yaponlarni yomon ko'rishadi. Shunday qilib, munosabatlarning uzoq tarixi ikkala xalqda ham o'z izini qoldirdi. So'z shu qadar chuqurki, Sharqni o'rganmagan g'arblik odam ikki xalqni osongina chalg'itishi mumkin. Biroq, ularning atrofidagi dunyoga qarashlarida umumiy xususiyatlar va farqlar mavjud. Bu xususiyatlar orasida din alohida e'tiborga loyiqdir. Ikkala mamlakatda ko'plab an'anaviy dinlar, jumladan daosizm va sintoizm mavjud, ammo umumiy dinlar ham mavjud: konfutsiylik va buddizm, ularning mintaqaviy farqlari mavjud. Ularning ta'sirini ma'lum darajada ikki davlat munosabatlarida ham kuzatish mumkin. Bu har bir dinning davlat bilan asrlar davomidagi o'zaro ta'sirining individual ko'rinishlarini kuzatish uchun kelajakda tarixiy usul qo'llaniladi. Konfutsiylik. Kung Szi (miloddan avvalgi 552-479) ta'limotining Xitoy, keyin esa Yaponiya axloqi va siyosatiga ta'sir darajasini mubolag'a qilib bo'lmaydi. Konfutsiychilik ko'pincha din hisoblanmaydi va din sifatida amal qilmaydi, balki axloqiy-falsafiy ta'limot sifatida taqdim etiladi. Konfutsiychilik axloqiy- siyosiy vositalar majmui sifatida rivojlandi, farzandlarga izzat, kattalarga hurmat, ijtimoiy majburiyatlar va xushmuomalalik qoidalarini ta'kidlaydi, insonparvar, oqilona va barkamol davlat, uyg'un oilaviy munosabatlar va aniq munosabatlarni yaratishga va'da beradi. Hukmdorlar o'rtasidagi munosabatlar meyorlari, oddiy odamlar, keksa va yosh, ota va o'g'il, er va xotin va boshqalarning jamiyatdagi mavqe'lari haqida fikr yuritiladi. Biroq, XX asr boshlarida Xitoy monarxiyasi ag'darilgandan so'ng konfutsiychilikning siyosatdagi roli muttasil zaiflasha boshladi. Xitoyda uzoq davom etgan

notinchliklar davrida Sun Yat-sen, Yuan Shikay, Chang Kay-Shi kabi ko‘plab siyosatchilar Konfutsiy va uning shogirdlari merosidan Xitoy xalqini birlashtirish uchun foydalanishga harakat qildilar, lekin uning ta‘limotini milliy g‘oya sifatida ilgari surmadilar, davlat qurish uchun asos sifatida foydalanish imkonini boy berdilar. Zamonaviy davrda Xitoyda konfutsiychilikning tanazzulga uchrashining eng past nuqtasini madaniy inqilob davri deb hisoblash mumkin. Mao Szedun Konfutsiyini eng qattiq tanqid ostiga oladi, lekin aslida bu faqat Lin Byaoga nisbatan siyosat bilan bog‘liq edi[1]. Konfutsiychilikning hozirgi holati biroz yaxshiroq, bu hokimiyatning unga nisbatan yumshoqroq siyosati bilan bog‘liq. Biroq, Xitoy Kommunistik partiyasi bugungi kunda Konfutsiy tamoyillarini yetakchi mafkura sifatida tan olmaydi, ular esa o‘z o‘rnini “Xitoy xususiyatlariga ega kommunizm”ga bo‘shatib beradi. Yaponiyada, xuddi Xitoyda bo‘lgani kabi, konfutsiy g‘oyalari ham axloqiy va siyosiy falsafaning rivojlanishida muhim rol o‘ynadi. Bu, ayniqsa, 7-10-asrlarda Xitoy va Koreyadan Yaponiyaga konfutsiylik va buddizm olib kelinganida yaqqol seziladi. Shahzoda Shotoku Taishi (milodiy 547–622) Yaponiyadagi konfutsiylik va buddizmning birinchi yirik targ‘ibotchisi sanaladi[2]. U 17 moddadan iborat konstitutsiyani qabul qildi, unda konfutsiylik va buddizm etikasi g‘oyalari yosh yapon xalqining axloqiy asoslari sifatida e‘tirof etdi. Uning asrlar davomida sud odob-axloqi va adolatlilikning yapon namunasi bo‘lib xizmat qildi.

Biroq, Xitoydan farqli o‘laroq, Yaponiyada konfutsiylik tarixi davomida u davlat siyosatida ustun rol o‘ynamagan. Yapon xalqi asl konfutsiy tamoyillarini o‘zlashtirib oldi va ularni o‘z ehtiyojlariga mos ravishda ijodiy tarzda o‘zgartirdi, shuning uchun konfutsiylik chuqur, ammo yashirin va bilvosita siyosiy an‘analarga ta‘sir ko‘rsatdi. Biroq, tarix davomida sintoizmga nisbatan bu ta‘sir, hatto Edo davridagi konfutsiychilikning (neo-konfutsiylik) “yangi gullash davrida” ham ahamiyatsizligicha qolgan edi. Meydzi tiklanishi va ikki jahon urushidan keyin konfutsiylik davlat siyosatiga kamroq ta‘sir ko‘rsatdi. Konfutsiy ta‘limoti maktab va universitetlarda faqat insoniyat tarixi va madaniyatining bir qismi sifatida o‘rganiladi xalos [3]. Shunday qilib, Xitoyda ham, Yaponiyada ham konfutsiylik bevosita yoki bilvosita siyosiy an‘analarga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Bu borada “oliyanob farzand”ni alohida ta‘kidlash lozim. Hokimiyat va xalq o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga kelsak, bu Konfutsiy tamoyili har ikki mamlakatda hamon saqlanib kelmoqda. Xitoyda jamiyat islohotlariga temir musht bilan rahbarlik qilayotgan Xitoy Kommunistik partiyasining kuchli roli tufayli aholining aksariyati o‘zgarishlarni nisbatan oson qabul qiladi. Konfutsiyning hokimiyatga sig‘inish an‘anasi asosan shu bilan bog‘liq. Yaponiyaliklarning ushbu tamoyilni tushunishi, imperatorning eng yuqori maqomida yaqqol ko‘rinadi. Aslida, Yaponiyada imperatorning haqiqiy kuchi yo‘q, lekin uning yapon xalqining ramzi sifatida rasmiy maqomi aniqlangan va hech kim tomonidan bahslashilmaydi. Bu qaysidir ma‘noda xalqning imperatorga bo‘lgan munosabatining muqaddas xususiyatini belgilovchi, shu orqali uning shintoizmi ilohiylashtirishni yanada kuchaytiruvchi tamoyili bilan bog‘liq.

Turli afsonalar buddizmning Xitoy tuprog'ida juda qadimgi davrlarda mavjudligi haqida gapiradi. Biroq, aksariyat olimlar buddizm birinchi marta Xitoyda miloddan avvalgi 1-asrda paydo bo'lgan deb hisoblashadi. Xan sulolasi davrida Hindistondan kelgan missionerlar orqali[4]. Dastlab Xitoyda buddizm o'z rivojlanishida bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Ba'zilar hatto buddizm davlat hokimiyati uchun zararli, buddist monastirlari Xitoyning iqtisodiy farovonligiga yordam bermaydi, buddizm vahshiylik ta'limoti bo'lib, Xitoy tuprog'ida tarqalishga loyiq emas, deb da'vo qilishdi. Shu bilan birga, buddizm konfutsiylik va daosizmga muqobil ta'limot sifatida paydo bo'ldi, bu esa ba'zi muxolif hokimiyatlarning didiga mos keldi va shu bilan tarqalishning dastlabki bosqichida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Bundan tashqari, buddizm tobora ko'proq "xitoycha" bo'lib, Xitoy madaniyatining xususiyatlarini o'ziga singdirib, qisman daosizmga o'xshab ketadi. Biroq, bu uzoq vaqt davomida buddizmning Xitoyda davlat dini sifatida mustahkam o'rtnashishiga yordam bermaydi. Buning asosiy omillari orasida buddizmning chet eldan kelib chiqishi, ko'plab buddistlarning jamiyatdan uzoqlashishi va oilaviy hayotdan voz kechishi, shuningdek, monastirlarda katta boylik to'plangan kuchli va barqaror jamoalarning shakllanishi, ba'zi Xitoy hukmdorlari buni o'z kuchlari sifatida ko'rdilar. Xususan, Tan sulolasi imperatori Vu-Zun 845- yilda 4600 ta buddist monastirlari va 40 000 ta ibodatxonalarni vayron qilishga buyruq bergan. 400 mingdan ortiq buddist rohib va rohibalar oxir-oqibat oddiy dehqonlarga aylangandi[5]. Xitoyda buddizmning hozirgi holati biroz yaxshiroq. "Islohot va ochilish siyosati" joriy etilgandan beri davlat yangi buddist ibodatxonalari qurilishini g'ayrat bilan rag'batlantirdi. Biroq, buddizmning Xitoy siyosatiga ta'siri bugungi kunda ham ahamiyatsiz. Daosizm tasavvufiy tamoyil ustunlik qiladi. Chan-buddizmni daoizm bilan bog'laydigan narsa shundaki, bu yerda sukunat oliy donolik belgisi sifatida ishlaydi. Chan-buddizmi Mahayana buddizmi tarmog'ining davomi bo'lib, daosizm g'oyalarini o'zlashtira oldi. N.V.Abayev yozganidek[6], chan-Buddizm daosizmni to'liq ochib berishdan boshqa narsa emas, "uni ruhan yaqin

buddist tushunchalari bilan birlashtirib" turadi. Chan-buddistlari ko'pincha klassik matnlarni haqiqiy daosizm ta'limotlaridan olishgan va shu orqali ular o'z shogirdlariga daosizm yordamida o'rgatishgan. Buddizmning Xitoy madaniyatiga tez kirib borishi va uning sinizatsiyasi uning chindan ham Xitoy an'anaviy falsafasiga yaqin bo'lganligidan dalolat beradi, shunga qaramay, u turli xil noto'g'ri qarashlarga ega edi.

Chan-buddizmi bu hukmron mistik tamoyillarni sifat jihatidan boshqa darajaga olib chiqdi. U to'g'ridan-to'g'ri bo'lish tajribasini va meditatsiya amaliyotini ta'kidladi. Daoizm va buddizm o'rtasidagi o'xshashliklardan dunyoning nomukammalligi g'oyasini ta'kidlash kerak, bu ikkala ta'limot ham kundalik meditatsiya amaliyoti, yuqorida aytib o'tilgan daoizm va Chan-buddist gunani va boshqalar yordamida yengishga harakat qilgan. E.A.Torchinov [7] o'z asarida bu ikki yo'nalish, xususan, daosizm naturalizmi va buddizm psixologizmi o'rtasidagi tub farqlarni ham qayd etadi. Ushbu ikki yo'nalishning o'zaro ta'siri ta'limotning

evolyutsiyasiga olib keldi: "Buddist psixologizmining ontologiyasi" va metafizikaning rivojlanishi. Budda borliqning asosi va kosmogenez manbai sifatida qabul qilina boshlaydi, u mujassamlangan dao. Ikki falsafaning o'zaro ta'sirining samarasi ruhning o'lmasligi g'oyasi edi, chunki buddizm Xitoyga kelishidan oldin topilmadi. Buddizmning siniklashuvi ikki madaniyatning uyg'unligidan dalolat beradi. Madaniyatlarning uyg'unligi, A.V.Medvedev yozganidek, [8], bir an'ana boshqasiga qo'shib, u bilan madaniy rezonansga kirganda, ikkala ma'naviy qadriyatlar va tarkibiy elementlarda tabiiy mavjudligi bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonidir. Madaniy muvofiqlik - bu "o'zaro ta'sir qiluvchi madaniyatlarning aqliy tuzilmalarining uyg'unligi". Shunday qilib, aynan buddizm o'zining o'zgarishi uchun zarur bo'lgan olijanob zaminga tushib qolganligi sababli, u xitoycha kabi sifat jihatidan yangi ta'limotga aylana oldi, keyinchalik boshqa dinlar hududida ildiz otib, shunday shaklga ega bo'ldi. E.A.Torchinov yozganidek, aynan Xitoydan tashqarida buddizmning tarqalishi u yerda o'sha madaniy-tarixiy mintaqaning shakllanishiga xizmat qilgan va u pirovardida shakllangan. Ammo eng muhimi shundaki, u ko'p asrlar davomida moslashish jarayonida Buddaning asl ta'limotlari bilan genetik aloqani o'tkaza oldi, o'z falsafasining "o'ziga nur bo'lish" so'zlari bilan ifodalangan o'zagini saqlab qoldi. "Budda oltin lotus gulini o'z shogirdiga topshirishning jim ishorasi orqali aytilgan.

Yaponiya uchun buddizm ham mahalliy din emas edi. Buddizmning Yaponiyaga "rasmiy" kelishi 552-yilda Nixon Shokida, Baekji qiroluq (G'arbiy Koreya) imperator Kinmeyga missiya yuborganida, buddist rohiblari yoki rohibalarini o'z ichiga olgan. Ular o'zlari bilan Buddaning surati va bir nechta sutralarni olib kelishdi. Yaponiyada buddizmning umumiy pozitsiyasi Xitoyga qaraganda yaxshiroq edi, yapon hukmdorlari bu dinga nisbatan ko'proq homiylik qilishgan. Bundan tashqari, bu erda, Heian davridan boshlab, jangchilar va ayg'oqchilarni (shohei, shinobi va boshqalar) kasbiy tayyorlash markazlari sifatida monastirlarning faol shakllanishi jarayoni sodir bo'ldi. Shunday

qilib, yapon hukmdorlari bu juda kuchli kuch bilan hisoblashishlari kerak edi. Ammo 1868-yilda Meidji restavratsiyasi davrida yangi hukumat buddizmga qarshi kuchli pozitsiyani egalladi va buddizmning syogunlar bilan mustahkam aloqalari tufayli butun mamlakat bo'ylab buddizmni yo'q qilish va sintoizmni yuksaltirish harakati paydo bo'ldi. Faqat Ikkinchi Jahon urushidan keyin buddistlar soni o'sishni boshladi, ammo bu Meidji qayta tiklanganidan beri Sintoga ko'proq homiylik ko'rsatayotgan davlatning alohida qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liq emas edi. Bu bugungi kungacha davom etmoqda, buddizm sintoizmdan keyin ikkinchi eng mashhur dindir, ammo davlatning o'zi Buddaning ta'limotidan to'g'ridan-to'g'ri aholiga nisbatan kamroq ta'sir qiladi[9]. Agar biz buddizmning siyosiy an'analarga ta'sirini alohida ko'rib chiqishga harakat qilsak, biz bir qator qiyinchiliklarga duch kelamiz. Bu, birinchi navbatda, buddizmning "dunyodagi hayot"ga munosabati bilan bog'liq. Biroq, buddist ta'limotida davlat siyosatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ikkita element mavjud: Chakravartin va Dharma tushunchasi. Chakravartin – o'z kuchi, mardligi va fazilatlarini bilan

mamlakatda tartibsizlikni yo‘q qiladigan, tartib o‘rnatuvchi, adolat o‘rnatuvchi davlat hukmdorining nomi. Xitoyda ham, Yaponiyada ham bu tasvir qadim zamonlardan buyon har ikki mamlakat tomonidan hurmat qilinadigan va hurmatga sazovor bo‘lgan kuchli hukmdor figurasiga juda mos edi. Siyosat uchun bir oz ahamiyatli bo‘lmagan ikkinchi daqiqa - bu karma tushunchasi va harakatlar uchun qasos. Bu tamoyil buddistlar hayotining ko‘plab sohalarini boshqaradi va siyosat bundan mustasno emas. Ushbu qonunga muvofiq yaxshi hukumat nazariy jihatdan mamlakatda tinchlik va farovonlikka erishish imkonini beradi. Lekin, aslida, har ikki davlatda juda kam sonli hukmdorlar o‘z siyosatini shu qonun asosida olib borishga harakat qilganlar. Demak, hozircha Konfutsiylik ham, Buddizm ham davlat siyosatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatmaydi. Biroq, ikkala din ham davlatlarning siyosiy an‘analariga juda chuqur singib ketgan[10].

XULOSA

Konfutsiylikda bu ta‘sir ongda xalqning hokimiyatga bo‘lgan chuqur hurmati va hokimiyatning o‘zi odamlarni insonparvar va munosib boshqarishga intilishining mustahkamlanishi bo‘lib, buddizm nuqtai nazaridan u kuchli hokimiyatning ramzi hisoblanadi. Bularning barchasi Xitoy va Yaponiya siyosatiga u yoki bu darajada ta‘sir ko‘rsatmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Боголюбова Н. М., Николаева Ю. В. Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен: учебное пособие. СПб., 2009. С. 19.
2. Абаев Н. В. Чань-буддизм и культурно-психологические традиции в средневековом Китае. Новосибирск, 1989. С. 74–75.
3. Торчинов Е. А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного. СПб., 2007.
4. Медведев А. В., Горобец Л. А. Взаимодействие культур: проблема терминологии [Электронный ресурс] // «Дискуссия» Политематический журнал научных публикаций. 2014. No 9. URL: <http://journal-discussion.ru/publication.php?id=1183> (дата обращения: 12.03.2016).
5. Торчинов Е. А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного. СПб., 2007.
6. Переломов Л. С. Конфуций и конфуцианство с древности по настоящее время (V в. до н.э. — XXI в.). М.: Стилсервис, Институт Дальнего Востока РАН. 2009. 704 с.
7. История дзэн-буддизма. Индия и Китай. СПб.: ОРИС. 1994. 336 с.
8. История религии. В 2 т. Т. 2 / под общей ред. И. Н. Яблокова. М.: Высшая школа. 2004. 676 с.

9. Торчинов Е. А. Буддизм // Духовная культура Китая: энциклопедия: в 5 т / Гл. ред. М. Л. Титаренко; Ин-т Дальнего Востока. М.: Восточная литература, 2006. Т. 1. Философия / ред. М. Л. Титаренко, А. И. Кобзев, А. Е. Лукьянов. С. 158–165.
10. История Востока. В 6 т. Т. 6: Восток в новейший период (1945–2000 гг.) / гл. редкол.: Р.Б. Рыбаков и др.; отв. ред. В.Я. Белокреницкий, В.В. Наумкин. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН. 2008. 1097 с.

